

Retrat Text: **Jaume Pomar**

Ni àngel ni dimoni

La raixa i el seny, alternatius, fronterers, ambdós, amb la Guerra d'Espanya i el matrimoni, convergiren sempre en una ambició literària persistent, com la seva ombra. Caminava pels carrers de Palma antiga, alt, amb capell i vestimenta obscura, servant fins al final de la vida pública un posat gairebé atlètic i una contenció del gest que en ell resultaven graciosos, a força d'artifici un poc maldestre. Intencionat i lúcid a l'hora del diàleg, incisiu en les respostes, s'imposava a la tertúlia del cafè Riskal, on tenia vara alta, i també a la taula camilla del seu domicili, en el casalet mallorquí segle divuit, a l'ombra de la Seu, on mai no es varen produir discussions creuades. Allí parlàvem absolutament de tot, heterodòxies incloses, però els temes es presentaven a la seva consideració, sota la mirada vigilant de Teresa Gelabert, l'esposa, de manera ordenada, un després de l'altre. Quan es veia obligat a manifestar-se en desacord envers les utopies igualitàries de signe marxista -ell les denominava *marxistoides-*, ho feia mitjançant un curt interrogant: "Parlam de les coses com són o com haurien d'esser?".

Però no sempre havia estat un home madur guanyat per l'escepticisme. Portava damunt l'esquena una llarga història, personal i col·lectiva, pròdiga en desenganys i esperances frustrades. Nascut el 1897, Llorenç Villalonga hagué de viure les conseqüències de tres guerres (la del 14 al 18, la Civil Espanyola i la Segona Guerra Mundial), que havien desfigurat aquella imatge d'Europa, més o menys real, que ell havia assumit, identificant-la amb la cultura francesa, mitjançant la lectura de Voltaire, Stendhal, Flaubert, Anatole France, Proust, André Gide i fins i tot Sartre, el pensament del qual fou divulgat pel psiquiatre Villalonga quan parlava de la neurosi existencial.

Viure i morir en una terra ingrata

Trià viure i morir a una terra ingrata i difícil, l'illa de Mallorca, on va comprendre, que era la seva manera d'estimar, i on

RETRAT LITERARI DE LLORENÇ DE VILLALONGA

El novel·lista i dramaturg mallorquí Llorenç de Villalonga (1897-1980) va viure les conseqüències de tres guerres

Jaume Pomar, poeta i biògraf de Llorenç de Villalonga, va guanyar el premi Recull de retrat literari Rafel Cornellà amb l'article que us oferim íntegre. Precisament, fa poques setmanes que Club Editor ha reeditat la novel·la 'Un estiu a Mallorca', de Villalonga

hagué de conèixer i fins exercir la sevícia dels nostres. I a la llarga, per tal d'adaptar-se a un medi que no va veure canviar al seu gust, un territori immune a l'embat del voluntarisme, xuclà com una esponja qualitats i defectes de la seva gent -nosaltres, els mallorquins-. Si a *Mort de dama* (1931) feia una sagnant paròdia amb el decorat de fons del barri vell mirant de lluny les transformacions de la colònia estrangera, i presentava Palma en un clarobscur de traumes socials, desdoris, incompetència política, provincianisme cultural i frustracions esperpèntiques, un quart de segle més tard, amb *Bearn* (1956), oferia un retrat elegant, ben lluny de la caricatura, fent el cant i l'elegia d'uns valors intemporals que desapareixien. I que també eren Mallorca.

On és la veritat? Sempre podrà trobar, l'observador de Villalonga, bones raons per fer-ne una lectura al seu gust. El model dona, sens dubte, somriures plàcids i ganyotes perverses amb els mateixos llavis. Per això el seu rostre va envoltat d'una aura en els pinzells d'un hàbil pintor cortesà de saló i, quan l'observa un caricaturista malèvol, mal·lletat, el presenta com el dimoni bufarell o, si més no, com un dimonió d'anar per casa. I on és, la veritat? El mestre

Ortega ens advertí sobre la pluralitat de visions segons la perspectiva. Sense oblidar que teòrics menys objectius, el perillósissim Goebbels, per exemple, formularen l'axioma de la mentida repetida que assoleix prestigi de veritat incontestable.

La llarga i aberrant trifulga al voltant de la persona i l'obra de Llorenç Villalonga ha arribat a fer imprescindibles algunes dades, certes com la llum del sol, que d'una vegada per totes -no sé si és massa demanar-, serveixin la Veritat, així, amb majúscula. I, sobretot, que surtin al pas del que diuen que han dit dins cercles asfixiants de xerrameca provincialna. Que dificultin, per poc que puguin, la labor dels canalletes de sempre, tan destres en l'art de tirar la pedra i amagar la mà, experts en la manipulació i l'enterament de dades. Quina semblança podré fer, amb la immensa munió de dades que em forneixen tots aquests anys de recerques? L'excés d'informació pot enterbolir el resultat. Tant se val, aquest retrat moral ha de mostrar la controvertida figura d'un escriptor que mai no acceptà el catalanisme (els seus manuscrits en llengua autòctona van plens de faltes ortogràfiques, castellanismes, molt discutibles neologismes); vestí la camisa blava falangista durant la Guerra Civil (men-

tre publicava en *El Día* un grapat d'articles ominosos de signe clarament feixista i feia de locutor apologetic de l'*Alzamiento* davant els micros de Radio Mallorca); mirà cap a una altra banda en veure la injustícia (quan escolta els trets dels afusellaments entén que assisteix a una *pacificació*); i, barrija-barreja de pragmàtic amb terratinent, sembla acceptar que el vitalici de poder de les classes dominants avança en decadència cap al socialisme, que serà només una nova opressió, un nou terror. Comptat i debatut, veu el progrés indefinit com una fal·làcia que no es pot aturar, però pot esclatar a les mans dels que hi juguen.

El criteri dels intel·lectuals

Dit això, provaré d'il·luminar la figura de Llorenç Villalonga a partir de l'opinió que va merèixer en el criteri dels intel·lectuals de postguerra més importants a Mallorca, València i Catalunya, ben allunyats, tots ells, del conservadorisme inveterat i cautelós del novel·lista mallorquí. Un escriptor que mai no despertà l'interès de Josep Pla, quan es referia a "les col·lonades del Villalonga i la Rodoreda". Però seria injust obviar -i que em perdonin el gran mestre empordanès i el seu taló d'Aquil·les-, el suport, públic o pri-

Retrat | Text: **Jaume Pomar**

VE DE LA PÀGINA ANTERIOR

vat, que va tenir la trajectòria vil·lalonguiana als ulls d'homes i homes notats imprescindibles per a la nostra consciència lingüística, nacional, social i literària, com són intel·lectuals de la categoria de Gabriel Alomar, Salvador Espriu, Manuel Sanchis Guarner, Carles Riba, Joan Fuster i Joaquim Molas. Potser algú pensarà que no he dit res, però acabo d'esmentar les bases més sòlides de la nostra contemporaneïtat política, literària, crítica i nacional dins els Països Catalans, una comunitat cultural i lingüística *tout court*.

Abans, però, caldrà establir algunes dades ideològiques, sense les quals hom no entén fàcilment un contenciós tan enverinat. La veu sí, però no la ploma, de l'enginyer i poeta Miquel Forteza, sembla que sonà un dia, admonitòria, i acusà Villalonga, directament, d'haver contribuït a la malaltia mental del seu germà Guillem, arquitecte i polític mort el 1943, amb 51 anys. Cuejava en la percepció de Forteza l'espínol assumpte del *Manifest* que, el 1936, dins la Mallorca feixista, esglaià de per vida la plana major dels regionalistes de *La Nostra Terra* i els poetes de l'Escola Mallorquina. L'ensurt fou desmesurat. I molt poc coherent amb la posició que detentaren dins el nou règim, aquella mena d'*ordine nuovo*. La por s'ajuntava amb la humiliació, perquè el contenciós venia de més enrere. *Mort de dama*, tan blasmada per Miquel Ferrà, era una vella ofensa que difícilment s'oblida. No hi feia res que Gabriel Alomar prologués la novel·la, veient-hi una superació del quadret costumista, perquè els prohoms que s'abellien d'autoanomenar-se *catalans de Mallorca* anaven ferits d'ala, de puput i mala gana, en veure's caricaturitzats en l'esperpèntica Aina Cohen, i ridiculitzats els seus esforços de voluntariosa alçada europeïsta en el setmanari *Bé hem dinat*. I aquells noucentistes mallorquins, cinc anys més tard, es van sentir amenaçats amb advertències que imprimiren caràcter. Quan oloren el perill, sols per haver signat la contestació fraterna a un missatge de caràcter cultural procedent del Principat, congrien una animadversió fins a la mortalla envers Llorenç Villalonga i, més concretament, contra el seu germà Miquel, militar i escriptor, ideòleg de l'esmentat *ordine nuovo*.

Val a dir que gairebé tots eren de dretes, els *catalans de Mallorca*, i ho demostraren adherint-se al franquisme amb entusiasme.

La vida de la pagesia i de la burgesia queda retratada a l'obra 'Bearn', que va ser duta al cinema per Jaime Chávarri

Un Llorenç Villalonga desolat, al meu entendre, quan els veu en situació de perill, els defensa damunt la premsa, maldant per evitar la realització de les amenaces d'exili formulades pel coronel Ricardo Fernández de Tamarit. I el 1938, mentre dura encara la guerra, Villalonga entra en un llarg exili interior del qual el vingué a treure, cap al 1950, el filòleg valencià Manuel Sanchis Guarner.

Sanchis Guarner, l'amic

Per què hagué de ser un sacrificat amb anys de penal a Montolivet, un excapità al servei de la

República, l'home bo de la recuperació de Villalonga? Sanchis Guarner no ignorava res del que acabo de contar, perquè el 1952, volent sincerar-se davant l'amic que havia lluitat amb els vençuts, Llorenç Villalonga li mostra l'article polèmic en defensa dels catalanistes i, amb paraules que expressen el patiment d'una llarga incomprensió, li diu: "Crec que vostè és l'única persona de Mallorca que reconeixerà la meva actitud de defensa". Sabem del cert que Sanchis Guarner el va absoldre de qualsevol acusament o sospita de delació.

El 1961, trobant-se a punt de sortir el *Bearn* en català, satisfent una demanda d'informació de Baltasar Porcel per engirgolar un pròleg que no arribà a veure la llum, el filòleg valencià manifesta sentir-se orgullós d'haver participat amb Villalonga en la renovació de les lletres catalanes a Mallorca. Sanchis Guarner l'ha connectat amb Vidal Alcover, Pep Llompart i Bernat Vidal. I no estalvia dir clar i llampant, amb un coratge que avui ens és valuósíssim, tot el que pensa del món dels prohoms defensors de la llengua, els obsolets germans Massot, Guillem Colom, Gabriel Cortès, Ramis Togores, dels quals afirma que "resultaven molt més franquistes que en Dhey". I dedica paraules molt més greus, encara, relatives a "Riber i Estelrich, altres franquistes, panxacontents, sense cap fe, renegats del catalanisme. En Ferrà tenia molta més altura humana i literària".

Però Miquel Ferrà havia mort el 1947, no sé si oblidat dels seus. A les hemeroteques on m'he cremat les pipelles, l'única necrològica que he pogut trobar publicada a Palma -certament humil i elogiosa-, és la que firmava Llorenç Villalonga en el diari *Baleares* amb el pseudònim Dhey, que altre temps havia crispat Ferrà, arran de la publicació de *Mort de dama*, fins a l'extrem d'aconsejar-li abandonar el conreu de les lletres. I un any més tard, el 1948, Bartomeu Forteza, el tercer germà de Miquel i Guillem, publicava a *La Última Hora*, amb el pseudònim cervantòfil Álvaro Tarfe, un article en elogi de Miquel Villalonga, l'autor de *Miss Gicomini* (1941) i *Autobiografia* (1947), que signà amb el seu germà Llorenç la biografia d'encàrrec *Chateaubriand, el Vizconde romántico* (1944). Però no acaba aquí la cosa. Bartomeu Forteza, afectat de problemes psíquics o malalties nervioses, visita la consulta del psiquiatre Llorenç Villalonga i cerca la seva amistat literària i el seu judici crític per a una novel·la que no s'arribà a publicar.

Mallorca, la nostra gent i la nostra història, són difícils i de mal entendre. La llegenda negra -o gris marengo- pesava damunt Llorenç Villalonga. I Salvador Espriu, que mantenia relació epistolar amb ell des d'abans de la guerra -una correspondència avui malauradament destruïda-, constantment demanava informació a altres corresponents ma-

llorquins, com *Gafim*, Llompart de la Peña i Vidal Alcover. L'animadversió hostil de l'Escola Mallorquina, prolongada en el temps, fins just suara, per Josep M. Palau i Camps i Miquel Gayà, els més joves, epígons dels epígons, sempre actuà cercant el desprestigi de Villalonga, primer davant Espriu i, més tard, davant Joan Sales i Núria Folch, editors de *Bearn* en El Club dels Novel·listes i veritables promotors de l'escriptor dins les lletres catalanes. Però veieren frustrats els seus propòsits quan la millor novel·la vil·lalonguiana va veure la llum el 1961 a Barcelona i obtingué el Premi de la Crítica.

El paper de Salvador Espriu

Esment apart mereix la presència de Salvador Espriu en la represa literària de Villalonga els anys cinquanta, prologant-li *La novel·la de Palmira* (1952) i la tercera edició de *Mort de dama* (1954). És a dir, Salvador Espriu volgué avalar el retorn de Villalonga al món del llibre, en llengua catalana, a Palma i a Barcelona. Era el camí de la reconciliació i Espriu sembla ben conscient del paper que ha acceptat jugar. No escriu, com tantes altres vegades, paraules de compromís, sinó que parla amb sincers elogis de *l'agudíssim* Dhey, el Dr. Llorenç Villalonga que "ha publicat, en el transcurs dels anys, un considerable nombre d'escrits, veritables *chefs d'oeuvre* la major part, entre els quals compten com els més importants les admirables *Mort de*

La llarga trifulga al voltant de Villalonga fa imprescindibles algunes dades

Dama, Fedra i Madame Dillon". I rematava el paper amb unes paraules de Montaigne que, en parlar de la glòria de viure tranquil la vida segons un mateix, reivindicaven l'honor de l'home, després d'haver avalat la vàlua de l'escriptor. Dos anys més tard, Espriu és conscient del fet que acompanyar Dhey en una nova edició de *Mort de dama*, dins aquella dilatada i caïnita postguerra, representa assumir un compromís. Però trià ser coherent amb l'homenatge que ja havia fet a Dhey incorporant el personatge d'Aina Cohen en el relat *El país moribund* (1934-1935), i mostrà un bon coneixement dels personatges que havia conegut vint anys enrere: Obdúlia Montcada, la baronessa de Bearn, el marquès de Collera i l'esmentada Aina Cohen, quatre símbols d'un món a punt de desaparèixer, observats al microscopi pel noi que fumava abdu-lahs. Espriu introduïa al final del pròleg, molt significativament, una altra cita de Montaigne. Com si demanés suport al moralista francès per millor reivindicar l'amic. Aquesta vegada la cita es refereix a l'home, un ésser va, divers i voluble, sobre el qual no és raonable fonamentar-hi un judici constant i uniforme. El prologuista sembla desitjar que sigui llegida entre línies.

Fou precisament l'edició de *Mort de dama* (1954), a l'Editorial Selecta de Barcelona, el motiu de manifestar-se a favor de Dhey, és a dir, en defensa del novel·lista Llorenç Villalonga, dues personalitats tan poderoses com el crític i assagista valencià Joan Fuster i el poeta i humanista de Bar-

celona Carles Riba. Fuster saluda la publicació del llibre des de les pàgines del diari *Levante* de València, l'agost del mateix any, i aprofita l'avinentsa per enllaçar la temàtica de la novel·la amb els personatges que perfilava Miquel Villalonga en *El Español*, que dirigia el falangista Juan Aparicio, on l'autor de *Miss Giamini*, ja molt malalt d'un reuma progressiu de les articulacions, mantenia dues seccions: *El corazón me manda* i *El cuento de nunca acabar*. Veia, a més, *Mort de dama* com una obra corrosiva -Cela li havia dit que Villalonga era quasi un anarquista-, i es delitava transcrivint el veredict d'Espriu quan es referia a "la creació d'un artista que accepta sense protestes l'espectacle de la grandíssima, de la irremeiable estúpidesa humana". De manera gens casual ni capriciosa, Fuster anotava la presència d'"algun breu moment de viva intenció política, molt digne d'esser meditat per nosaltres, els valencians: les al·lusions al *regionalisme de varieté*".

El mandarí Carles Riba

Carles Riba, aleshores mandarí indiscutible de la cultura catalana, reivindicat per Joan Triadú com el gran poeta de Catalunya -en polèmica competència amb Josep Carner-, emetia, mitjançant carta a Paulina Crusat, un veredict sobre el vell malentès: "Ni per un moment no he pensat que en la deliciosa, maligna, massa estrictament vera novel·leta de L.V. hi hagués cap al·lusió a mi. L'he fullejat, he fet un esforç de memòria, i he trobat i comprès

els motius d'alguns per a sentir-se ofesos. Però en aquests casos, són els ofesos que m'indueixen a menys respecte: guardo tota la meua caritat per als al·ludits, sempre més innocents i autèntics que llurs campions; i una suma de respecte per als que s'atreveixen contra els tòpics i les idolatries".

Ni àngel ni dimoni. Senzillament, un home que no ha tingut fills i per això escriu. La paternitat frustrada dins una terra caïnita, víctima d'una llarguíssima derrota, primer autonòmica, després nacionalista. Amb hipersensibilitats més crispades dins el desastre, només acceptat a contrarcor. Molt lluny d'aquestes hiperestèsies, Villalonga havia triat sentir-se ciutadà de l'Estat espanyol. Amb el mateix dret que altres tenien per pensar exactament el contrari. Però sempre pesà damunt ell la nostàlgia d'una descendència. I es detecta dins la biografia del novel·lista la presència constant d'algun dipositari del seu afecte. Històries més o menys frustrades, totes, amb escriptors joves, però històries que deixaren empremta en la seva obra. Gabriel Fuster Mayans, *Gafim*, quan tenia 18 anys, fou descobert per Villalonga, que s'enlluernà amb el relat que li feia de la Residència d'Estudiants, la Universitat Autònoma de Barcelona, l'amistat personal amb Espriu, Rosselló-Pòrcel, Ignasi Agustí. El portà a escriure a *Brisas* i escoltà dels seus llavis bona part del relat recollit a *Mme. Dillon* (1937), sobretot el relatiu a la colònia estrangera.

Hom pot parlar de llargs anys d'afecte que es varen resoldre

Llorenç Villalonga feia anys que ja era un indiscutible clàssic del segle XX

en distanciament. Jaume Vidal Alcover fou, en certa manera, un fill de l'ànima i el seu confident durant els anys 50 i 60. Vidal fou l'editor de *Bearn* (1956) i, dins la tetralogia *Els anys i els dies*, ambientada a la Mallorca dels anys 40 i 50, el deixeble més directe i més fidel que deixà la narrativa villalonguiana. Baltasar Porcel és, sens dubte, el que deixà una empremta més pregona en l'ànim de l'escriptor. Desvetllà en el matrimoni Villalonga un afecte tan poderós que volgueren afillar-lo, proposició rebutjada per Porcel. Tanmateix, ha que-

dat dins la novel·lística villalonguiana un testimoni feient d'aquesta relació mitjançant el personatge Flo la Vigne, protagonista de *L'àngel rebel* (1961), *La gran batuda* (1968), *La Lulú o la princesa que somreia a totes les conjuntures* (1970) i *Lulú regina* (1972). I ja dins la darrera etapa de la seva vida activa, els anys 70, sentí un gran afecte pel jove estudiós Damià Ferrà-Ponç, que féu un aplec de treballs molt intel·ligents en el llibre imprescindible *Escrits sobre Llorenç Villalonga* (1997). Mogut per aquest afecte, la darrera novel·la, que romangué incompleta i temporalment perduda quan l'escriptor morí, el 1980, *La bruixa i l'infant orat* (1992), transcorre a Campanet, el poble de Ferrà-Ponç que Villalonga visitava sovint amb l'esposa.

La mort de Franco, el 1975, coincidí amb l'agreujament de l'arteriosclerosi cerebral que el dugué a la tomba als 82 anys. Aleshores, però, Llorenç Villalonga feia anys que era ja un indiscutible clàssic del segle XX. En un primer tom d'O.C., *El mite de Bearn* (1966), Joaquim Molas l'acompanyava amb un pròleg, important perquè allí es demostra que l'elegia villalonguiana del paradís perdut resistia una exegesi a la llum de la metodologia marxista. Molas va llegir l'obra de Llorenç Villalonga com un testimoni de la decadència de l'aristocràcia rural mallorquina. El pròleg aporta la interpretació global d'una obra, vasta i complexa, en la qual sempre batega -el prologuista ho va saber veure amb encert- un món "contradictori. Intel·ligent i culte i, per això mateix, insolent".

Guanyar la darrera partida

Guanyar batalles després de mort. El 2004, la revista *Lluc* publicà una vasta enquesta sobre els escriptors balears del segle XX. I en aquest assaig de cànon, Llorenç Villalonga obtingué els primers llocs en l'apartat de narrativa, amb *Bearn* o *La sala de les nines* i *Mort de dama*, i resultà guanyador indiscutible amb l'obra novel·lística completa. En l'apartat de teatre, també hi hagué consens a l'hora d'aconseguir el primer lloc amb *Desbarats* (1965). Un fet que ja no varen poder veure els seus enemics, però sí els continuadors de la llegenda negra. Al cap i a la fi sectaris s'haurien estimat més contemplar un altre resultat. Però l'obra de Llorenç Villalonga ha guanyat la darrera partida i desafia el pas del temps.*

Fernando Rey i Ángela Molina en un moment del film 'Bearn', basat en l'obra de Villalonga